

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΗ

ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΜΙΧ. Ι. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ Α.Ε.

ΣΤΑΔΙΟΥ 14 - ΑΘΗΝΑΙ

1936

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ἡ θέση τῆς φιλοσοφίας στὴν ἐποχὴ μας*

Ἡ φιλοσοφικὴ ἀνάγκη

Ἡ θέση ἐκείνου ποὺ ἐπιχειρεῖ τὶς μέρες αὐτὲς νὰ μιλήσει γιὰ φιλοσοφία στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἐξαιρετικὰ πλεονεχτική. Ἀνταμωνόμαστε ὕστερα ἀπὸ θύελλες, ποὺ κλόνισαν τὴν ὑπόστασή μας, ποὺ σκόρπισαν τὴν ἀνησυχία σὲ πλατιά στρώματα κ' ἔκαμαν δεχτικὰ τὰ πνεύματα. Μέσα στὸ ἄγος ποὺ σύρθηκε στοὺς δρόμους καὶ στὶς πλατεῖες μας, ἐμπρὸς στὰ ἐπιστημονικά μας ἰδρύματα, γεννήθηκε, ὑποθέτω πὼς γεννήθηκε, σὲ ὄλους μας ἡ ὑποψία, πὼς κάτι δὲ στέκεται καλὰ στὴ θέση του καὶ δυνάμωσε μέσα μας ἡ ἀνάγκη, ἡ ριζωμένη βαθιὰ στὴ φύση μας, νὰ ξεπεράσομε τὴν ἀφόρητη κατάσταση, ν' ἄρμονίσομε τὶς ἐξωτερικὲς συνθῆκες τῆς ζωῆς μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ βαθύτερου μας εἶναι. Βιάζομαι νὰ προσθέσω, πὼς ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἀνάγκη αὐτή, ἡ βιολογικὴ καὶ κοινωνικὴ, νὰ φτάσομε σὲ τελειότερες μορφὲς ζωῆς, ν' ἀσφαλίσομε μεγαλύτερο ποσὸ εὐτυχίας καὶ χαρᾶς. Γι' αὐτὸ ἡ φιλοσοφία εἶναι τόσο παλιά ὅσο κι ὁ ἄνθρωπος.

Τὰ παραστρατήματα

Ἡ ἱστορία τῆς ὄμως, αὐτὸ ποὺ στὶς διάφορες ἐποχὲς πρόβαλε γιὰ φιλοσοφία, παρουσιάζει μιὰ τέτοια πολυμορφία καὶ σύγχυση, ποὺ ἔχει κανεὶς τὴν ἐντύπωση, πὼς οἱ ἄνθρωποι στὶς διάφορες ἐποχὲς καὶ πολλὲς φορές στὴν ἴδια ἐποχὴ, κόλλησαν

---

* Οἱ βασικὲς γραμμὲς τῆς πραγματείας χρησίμεψαν γιὰ θέμα μιᾶς ὁμιλίας ποὺ ἔγινε στὶς 3 τοῦ Φλεβάρη στὴν Αἴθουσα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας, σὰν πρώτη στὴ σειρά τῶν διαλέξεων ποὺ ὀργάνωσε ὁ Σύνδεσμος Ἐπιστημόνων Γυναικῶν.

σέ πράγματα πολύ διαφορετικά τήν ὀμορφη λέξη, πού τήν ἔφτιαξαν οἱ ἀρχαῖοι "Ἕλληνες δυόμιση χιλιετηρίδες πρὶν ἀπὸ σήμερα.

Οἱ φιλόσοφοι, ἀνάλογα μὲ τήν κοινωνική τους θέση καὶ τὴ διανοητικὴ καλλιέργεια τῆς ἐποχῆς τους, μπερδεύτηκαν μὲ ὀρισμένα θέματα πιστεύοντας πὼς μὲ τὴ λύση τους θὰ ἔφταναν στὸν κύριό τους σκοπό, νὰ λύσουν τὸ γενικὸ ἀνθρώπινο πρόβλημα. "Ἄν τὰ θέματα αὐτὰ τὰ πάρομε χωριστά, σχηματίζομε πολὺ πλανημένη ἰδέα γιὰ τὴ φιλοσοφία.

Πίσω ὅμως ἀπὸ τὰ θέματα αὐτὰ, πίσω ἀπὸ κάθε φιλοσοφία, ὅσο κι ἂν ἀπέχει ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη χρονικά, τοπικά, στὸ περιεχόμενο ἢ στὴ μορφή, βρίσκεται ἓνας κοινὸς παλμός, ἢ ἴδια ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου νὰ κανονίσει τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του. Συνειδητὰ ἢ ἀσυνείδητα ἀπ' αὐτὴ ξεκίνησε κάθε φιλόσοφος. Καὶ πρὸ πέρα ἀκόμη στὸ βάθος κάθε φιλοσοφίας, ὅσο πολυσύνθετη, ὅσο περίτεχνη κι ἂν εἶναι, βρίσκεται μιὰ ἀπλή καὶ δυνατὴ συγκίνηση, καθορισμένη ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ τοποθέτηση τοῦ φιλοσόφου, ἐνῶ τὰ ἐκφραστικὰ μέσα, τὰ διανοητικὰ στοιχεῖα, τὸ ἐξωτερικὸ φλούδι νὰ ποῦμε, τὰ δίνει ἢ ἐποχὴ. Ἡ ἴδια συγκίνηση σὲ ἄλλη ἐποχὴ θὰ παίρνε διαφορετικὸ διανοητικὸ περικάλυμμα. Θὰ παιζε ὅμως τὸν ἴδιο κοινωνικὸ ρόλο.

Αὐτὸ τὸ ἔδειξα ἄλλοῦ παίρνοντας γιὰ ἐρευνητικὸ πεδίο τὴν πλατιὰ φιλοσοφικὴ πραγματικότητα, τὴ φιλοσοφία στὴν ἱστορικὴ τῆς εξέλιξη. Σκοπὸς τῆς πραγματείας αὐτῆς εἶναι νὰ ὀλοκληρώσω μερικὲς σκέψεις μου, πού προχώρησαν στὸ μεταξύ. Ἄφοῦ ἡ ἱστορικὴ ἐπισκόπηση δὲ χωρεῖ στὰ ὄριά της, θὰ πάρω μερικὲς βασικὲς μορφές τῆς φιλοσοφίας. Θὰ παρουσιάσω τὴν ἐξωτερικὴ τους φυσιογνωμία. Θὰ δείξω γιὰτί αὐτὲς μονάχα, σὰ χωριστὰ θέματα, δὲν μποροῦν νὰ εἶναι φιλοσοφία γιὰ μᾶς σήμερα. Θὰ ἐξετάσω ἔπειτα τὸ κοινὸ τους βάθος, τὴν κοινὴ πηγὴ πού ἔχουν ὅλων τῶν τύπων οἱ φιλοσοφίες καὶ μὲ τὴ σύγκριση καὶ τὴν ἀντίθεση θὰ ὀρίσω τὴ θέση, τὴν ἀποστολὴ τῆς φιλοσοφίας στὰ χρόνια μας.

Πρῶτος τύπος : Ἡ φιλοσοφία σὰν κοσμοθεωρία

Μιὰ φορὰ ἡ φιλοσοφία πῆγε νὰ γίνεῖ ἓνα μὲ τὴ γενικότερη ὀρμη γιὰ μάθηση καὶ γνώση. Εἶταν στὴν πρώτη χαραυγὴ τῆς λογικῆς διανόησης, στὴν πρώτη χειραφέτηση τοῦ δήμου, στὴν ἰωνικὴ χαραυγὴ. Τότε πού ὁ ἄνθρωπος σπᾶνοντας τὰ μάγια τοῦ μύθου ἤθελε νὰ ἐξηγήσει τὰ κοσμικὰ φαινόμενα μὲ τὸ

λογικὸ κι ἀπὸ φυσικὰ αἷτια. Ἀπ' ἐδῶ μιὰ γραμμὴ φέρνει στὴν κοσμοθεωρία. Οἱ παλιοὶ ἐκεῖνοι σοφοί, οἱ φυσικοὶ τῆς Ἰωνίας, ὅπως τοὺς εἶπαν, κατεῖχαν ὅλη τὴν ἀνεξέλιχτη ἐπιστῆμη τῆς ἐποχῆς τους. Μὲ τὴν ὑπερβολικὴ τους αἰσιοδοξία, γιατί ἡ τάξη τους εἶταν στὸ ἀνέβασμα, φιλοδοξοῦσαν νὰ ἐξηγήσουν ὅλα μονομιᾶς, νὰ ἐνώσουν ὅλα σὲ μιὰ κοινὴ ἐρμηνεία, τὴν προέλευση τοῦ κόσμου, τὴν κίνηση τῶν ἄστρων, τίς ταραχές τῆς θάλασσας, τὴν τύχη τῶν πολιτειῶν, νὰ κάμουν μιὰ εἰκόνα τοῦ κόσμου. Τὸν τύπον αὐτὸν τῆς κοσμικῆς εἰκόνας τὸν διατήρησε κάθε κοσμοερμηνεία ἢ κοσμοθεωρία, ὅσο κι ἂν χώρισαν κι ἀναπτύχθηκαν οἱ ἐπιστῆμες σὲ βαθμὸ πού ἓνας ἄνθρωπος εἶναι ἀδύνατο νὰ τίς ἐπισκοπήσει. «Ἐνα γενικὸ σύστημα ἀπὸ τίς ἀνθρώπινες ἀντιλήψεις» παραδέχεται ὁ ἀρνητῆς τῆς φιλοσοφίας Auguste Comte. Ἡ φιλοσοφία εἶναι «ἡ τέλεια ἐνωμένη γνώση» λέγει ὁ Spencer, ὁ Wundt μίλησε γιὰ κοσμοθεωρητικὴ σύνθεση καὶ σὰ μιὰ προσπάθεια γιὰ ὀλοκληρωμένο σύστημα παίρνει τὴ φιλοσοφία ἀκόμα σήμερα ὁ Parodi, ὁ ἑλληνογάλλος φιλόσοφος ἀπὸ τοὺς ἡγέτες τῆς σημερινῆς φιλοσοφίας στὴ Γαλλία. Τὸ ἴδιο κάνει κι ὁ συνάδελφός μου στὸ Ἀθηναϊκὸ Πανεπιστήμιον κ. Βορέας.

Ν' ἀπαντήσομε ἀμέσως: Ἡ πλατύτερη, ἢ γενικότερη ἐπιστῆμη, ἢ τέλεια ἐνωμένη γνώση τοῦ Σπένσερ γιατί νὰ εἶναι φιλοσοφία, κάτι δηλαδὴ εἰδοποιητικὰ διαφορετικὸ ἀπὸ τίς ἄλλες ἐπιστῆμες; Κάθε ἐπιστῆμη ζητεῖ νὰ φτάσει σὲ γενικεύσεις. Γιατί νὰ εἶναι φιλοσοφία μιὰ πού φτάνει σὲ γενικότατες γενικεύσεις; Μιὰ τέτοια σύνθεση, κι ἂν τὴν ὑποθέσομε δυνατὴ μὲ τὴν καταπληχτικὴ ἀνάπτυξη κ' εἰδίκευση τῶν ἐπιστημῶν, θὰ εἶναι μιὰ ἐπιστῆμη γίγαντας, μὰ ἐπιστῆμη πάντα. Ποιὸ εἶναι ἐκεῖνο πού τῆς δίνει τὴν ιδιότητα νὰ γίνῃ φιλοσοφία, κάτι δηλαδὴ διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν ἐπιστῆμη; (Πρβ. Εἰσαγωγή, ὅπου περισσότερες λεπτομέρειες γιὰ τὰ θέματα).

Δεύτερος τύπος: Φιλοσοφία εἶναι ἡ ἴδια ἢ ἐπιστῆμη

Σὰν ἀπάντηση στὴν παραπάνω ἐρώτηση ἔρχεται ὁ ἰσχυρισμὸς πὼς τέτοια εἰδοποιητικὴ διαφορὰ δὲν ὑπάρχει, πὼς φιλοσοφία εἶναι ἡ ἴδια ἢ ἐπιστῆμη. Ἡ φωνὴ τῆς ἀνακούφισης πού ἄφησε κάποτε ὁ νέος Ρενάν: ὥστε ἡ ἐπιστῆμη εἶναι ἡ ἀλήθεια, ἢ ἐπιστῆμη θὰ δώσει τὴν ἀπάντηση στὰ ἐρωτήματα πού ὁ ἄνθρωπος αἰῶνες περίμενε ἀπὸ τὴ θεολογία καὶ τὴ φιλοσοφία, ὁ ἐπιστημονισμὸς, ὁ scientismus, ὅπως ὀνόμασαν τὴν ἄποψη αὐτὴ,

«ή δοξασία δηλαδή πώς ή έπιστήμη κάνει να γνωρίσουμε τα πράγματα όπως είναι, λύνει όλα τα πραγματικά προβλήματα κ' είναι αρκετή να ικανοποιήσει όλες τις νόμιμες ανάγκες της ανθρώπινης διάνοιας» δέ μᾶς ένθουσιάζει σήμερα έξαιρετικά. Ξέρομε πώς ή στάση που παίρνομε στις δυο αυτές λειτουργίες, τήν έπιστήμη και τή φιλοσοφία, είναι διαφορετική. Ή έπιστήμη δουλεύει όρισμένο έδαφος και με όρισμένη ματιά. Σε γενικεύσεις και συνδυασμούς και δεοντολογίες άμα προχωρεί, βγαίνει από το έδαφος της, κάνει φιλοσοφία, κακή φιλοσοφία τις περισσότερες φορές.

Τρίτος τύπος : Ή φιλοσοφία σαν όντολογία

Μιά άλλη γραμμή από τήν Ιωνική φυσική φέρνει στην όντολογία. Οί φιλόσοφοι νόμισαν πώς για να λύσουν το κοσμικό πρόβλημα είταν ανάγκη να βρούν τή βαθύτερη ούσία του κόσμου, μιάν αρχή, ένα όν, που με τις άλλαγές του έδωσε τή γένεση σ' όσα βλέπομε γύρω μας. «Έξ όν ή γένεσις έστι τοίς ούσι και τήν φθοράν εις ταύτα γίνεσθαι κατά το χρεών», «έξ ού γίνεται πρώτου και εις δ φθείρεται τελευταίον». Ή έρευνα αυτή για τή βασική ούσία, για το άμετάβλητο, το πλατωνικό άϊδιο, το καθαυτό, το όντως όν, ή όντολογία, όπως τήν είπαν, έγινε για χρόνια κεντρικό θέμα της φιλοσοφίας, πέρασε για φιλοσοφία και δέν έπαυσε να κουράζει τα μυαλά ως τις μέρες μας. Γύρω στο όν πάλεψαν, κουράστηκαν, θριάμβεψαν, ναυάγησαν μερικά από τα σημαντικότερα κεφάλια του αρχαίου και του νέου κόσμου. Ή υπόθεση παίρνει επικαιρότητα και στις μέρες μας.

Γι' αυτό θα μιλήσω πλατύτερα για το θέμα. Θα δείξω τον πυρήνα της όντολογίας και μαζί έναν από τους χαρακτηριστικότερους τύπους από θέματα που άπασχόλησαν τήν παλαιότερη φιλοσοφία και το νοητικόν τρόπο που μεταχειρίστηκε για να τα μελετήσει.

Το όν είτε ή ούσία είναι ή γενικότατη έννοια, το άνώτατο σκαλί στην έννοιολογική σκάλα. Άπ' όποιο αντικείμενο κι άν ξεκινήσομε και προχωρήσομε ή άνεβούμε τή σκάλα ρίχνοντας μιá μιá τις προσδιοριστικές του ιδιότητες, φτάνομε στο όν. Δουλεύω μ' ένα πρόχειρο λεξικό, του Larousse : 1) μά ρ μα ρ ο, πέτρα άσβεστούχα πολύ σκληρή· 2) πέ τ ρ α, σωμα σκληρό και στερεό που το μεταχειρίζονται για να χτίσουν· 3) σ ω μ α, κάθε

οὐσία ὀργανικὴ ἢ ἀνόργανη· 4) οὐσία, αὐτὸ ποὺ ὑπάρχει καθ'αυτὸ, ἀνεξάρτητα ἀπὸ συμπτώματα.

Τὴν οὐσία δὲν μποροῦμε νὰ τὴν ποῦμε σῶμα, πέτρα, μάρμαρο, γιατί δὲν ἔχει τὶς καθοριστικὲς ιδιότητες ἐκείνων. Ἔχει μιὰν ιδιότητα μονάχα: νὰ εἶναι, νὰ ὑπάρχει. Δὲν μποροῦμε νὰ τὴν ὀρίσομε κολνώντας σὲ μιὰν ἄλλη ἔννοια, ὅπως τὸ μάρμαρο στὴν πέτρα, γιατί πέρα ἀπ' αὐτὴ δὲ βρίσκεται ἄλλη πλατύτερη, γενικότερη ἔννοια. Ἡ οὐσία, τὸ ὄν εἶναι ἢ πῶς φτωχὴ σὲ ιδιότητες ἔννοια. Κυριολεκτικότερα στὴ γλώσσα μας θὰ τὰ λέγαμε: *κάτι*. Αὐτὸ τὸ ἔκαμαν οἱ μεσαιωνικοὶ φιλόσοφοι, οἱ σχολαστικοὶ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Πῆραν τὴ λατινικὴ ἀντωνυμία: *quid* κ' ἔκαμαν τὸ ἀφηρημένο *quidditas*, ποὺ μεταφράζει τὸν ἀριστοτελικὸν ὄρο τὸ τί ἦν εἶναι, δηλαδὴ τὴν οὐσία.

Τὸ ὄν, ἢ οὐσία εἶναι, ὅπως εἶπα, τὸ τελευταῖο σκαλί στὸ διανοητικὸ σκαρφάλωμα. Σ' αὐτὸ στηριζόμαστε κάθε φορὰ ποὺ τὰ μπερδεύομε στοὺς ὀρισμούς. Λέμε π. χ. αὐθορμητισμός, δικαιοσύνη, νεοελληνικὸς πολιτισμός, λαϊκὴ τέχνη εἶναι *κάτι* ποὺ... ἀκουμποῦμε στὸ *κάτι* καὶ ψάχνομε τί ἄλλο εἶναι, *κάτι* ποὺ δὲν τὸ βρίσκεις εὐκόλα. Ὀντολογία λοιπὸν καταντάει νὰ εἶναι ἢ ἔρευνα, ἢ ἐπιστῆμη τοῦ *κάτι*.

Οἱ μεταφυσικοὶ στὸ *κάτι* ἔδωσαν περίεργες καὶ μυστικὲς ιδιότητες. Τὸ *κάτι* εἶναι ἢ ἔννοια μὲ τὸ μεγαλύτερο πλάτος, κλείνει στὸ πλάτος τῆς ὅλες τὶς ἄλλες ἔννοιες. Ἄν πᾶς, σοῦ λένε, πισωπατώντας ἀπὸ τὴν ἔννοια *κάτι*, ἀπὸ τὴν ἔννοια ὄν, βλέπεις πῶς ὅλες οἱ ἄλλες ἔννοιες—ὄντα (σῶμα, πέτρα, μάρμαρο π.χ.), ὅλα τὰ ὄντα, γεννιοῦνται, πηγάζουν ἀπ' αὐτό. Τὸ *κάτι*, τὸ ὄν τὰ βγάζει ἀπὸ τὸν ἀκένωτό του δημιουργικὸ κόρφο. Ἡ προθυμία του αὐτὴ εἶναι τεκμήριο τῆς ἀπειρίας του καλοσύνης. Τὸ *κάτι* καταντάει νὰ εἶναι τὸ καλὸ τὸ ἴδιο, τὸ ἀγαθὸ, ὁ θεὸς μὲ τὶς ιδιότητες, ποὺ τοῦ φόρτωσε ὁ ὀρθολογισμός. Ὅλο τὸ κοσμικὸ πρόβλημα λοιπὸν εἶναι νὰ καταλάβομε τὸ *κάτι*, τὸ ὄν. Πῶς τὸ κάνομε αὐτό; Ἀναλύοντας τὴν ἔννοιά του, ἐξετάζοντας τὴν ὑφὴ τῆς, τὸ ὄν ἢ ὄν, ὅπως εἶπε ὁ Ἀριστοτέλης. Κι ἂν αὐτὸ δὲν εἶναι ἄρκετὸ ὑπερβαίνοντάς την. Τὴν ὑπερβασίαν, τὸ μοιραῖο αὐτὸ πῆδημα τῆς ὀντολογίας, τὴ φαντάστηκαν σὲ δυὸ κατευθύνσεις: ξεσκεπάζω τὴ φύση τοῦ εἶναι πέρα ἀπὸ τὴν αἰσθητὴ πραγματικότητα (ἰωνικὴ ἀντίληψη, ἀρχὴ τῶν ὄντων, νερό, ἀγέρας, κενό, φῶτιά, ἄτομο, στοιχεῖα), περνῶ ἀπὸ τὴν ἔννοια σὲ μιὰν (ἀνώτερη) πραγματικότητα ποὺ μέσα τῆς φανερώνεται τὸ πνεῦμα (πλατωνικὲς ιδέες).

Είταν μοιραίο κυνηγώντας τὸ ὄν ἢ φιλοσοφία νὰ χαθεῖ στὶς σκιές τοῦ ἐννοιολογικοῦ κόσμου, ὅπως τὸ ἔπαθε ιδιαίτερα τὸ μεσαίωνα στὴ σχολαστικὴ φιλοσοφία. Τὴν κατάσταση φάνηκε πὼς τὴν ἔσωσε στὴν ἀρχὴ τῶν νέων χρόνων ὁ Descartes, ποὺ ἔβαλε γιὰ πρώτη πραγματικότητα τὴ νοητικὴ οὐσία, τὸ ψυχικὸ ρεῦμα, ποὺ ὁ καθένας μας νιώθει μέσα του ἄμεσα. Ἔτσι θεμελίωσε μιὰ νέα ὄντολογία, ποὺ ἡ τύχη κ' οἱ περιπέτειές της δὲν εἶταν πιὸ ἀξιοζήλευτες ἀπὸ τῆς παλιᾶς. Ἀκολούθησε ἡ ἀμάλαγη κριτικὴ τῆς ἀγγλικῆς ἐμπειρικῆς φιλοσοφίας, ἡ ὄντολογικὴ μεταφυσικὴ διασύρθηκε καὶ πῆγε νὰ ἀδειάσει τὴ σκηνή.

Μὰ ἡ φιλοσοφία νοσταλγικὰ ξαναγυρίζει στὸ βασίλειο τῶν σκιῶν. Γιὰ νὰ σταθῶ στὰ χρόνια μας, ἡ κυρίαρχη τὸν τελευταῖον καιρὸ φιλοσοφικὴ σχολὴ τῆς Γερμανίας, ἡ φαινομενολογικὴ, ξανάπιασε τὴν ὄντολογία τῶν ἐννοιῶν. Στηρίχτηκε στὶς γενικὲς ἐννοιες. Ὁ ἰδρυτὴς τῆς σχολῆς Husserl πιστεύει πὼς ξεκαθαρίζοντας τὸ περιεχόμενο τῆς συνείδησης ἀπὸ κάθε ἐμπειρικὸ, κάθε ὑποκειμενικὸ, τοπικὸ, χρονικὸ, μὲ τὴν ἐνατένιση τῶν οὐσιῶν, μὲ τὴ Wesensschau, ὅπως ὀνομάζει τὴ μέθοδό του, φτάνει στοὺς καθαρούς, τοὺς νοητικούς κι ἀπριοριστικούς (προεμπειρικούς) παράγοντες τῆς διάνοιας, στὶς καθαρὲς ἐννοιες καὶ νόμους καὶ βρίσκει τίς προϋποθέσεις γιὰ κάθε γνώση, ἐπιστήμη ἢ πράξη, τοὺς ὅρους δηλαδὴ κάθε πιθανῆς θεωρίας, πὼς κάνει μιὰ θεωρία τῶν θεωριῶν, ποὺ κλείνει μέσα της τὸ νόημα τῆς ἐμπειρικῆς ἐρμηνείας. Οἱ ἐννοιες κ' οἱ νόμοι (π.χ. οἱ τρεῖς γωνίες ἐνὸς τριγώνου εἶναι ἴσες μὲ δύο ὀρθές), στὴν καθαρὴ τους μορφή εἶναι ὑπερατομικὲς, ἔχουν τὴν αὐτοτέλειά τους, ζωὴ δική τους, σημασία καὶ κῦρος ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴ συνείδηση ποὺ τὰ γέννησε. Ἰσχύουν κι ἂν ὑπάρχουν στὸν κόσμο ἀνθρωποὶ κι ἂν δὲν ὑπάρχουν. Ἔτσι μὲ τὸ Husserl ἀράζομε πάλι στὸ ριζικὸ παραμερισμὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ νοητὸν κόσμο, ξεγράφομε τὸν ἀνθρώπο ἀπὸ τὸν ἰδεατὸν κόσμο κι ἀπὸ τὴ φιλοσοφία.

Στὴ σχολὴ του ὅμως δὲν ἄργησαν νὰ παρατηρήσουν πὼς σ' ἓνα αἰῶνα σὰν τὸ δικό μας τρελὰ ξελογιασμένο γιὰ πραχτικὲς γνώσεις, γιὰ ἐμπειρία καὶ δράση, ἢ ἀσκητικὴ ἀπομόνωση στὶς κορφές τῶν οὐσιῶν, δὲν εἶταν ἐξαιρετικὰ ἔλκυστικὴ καὶ ζήτησαν ξανά τὴν ἐπαφὴ μὲ τὴν ταπεινὴ καὶ λίγο καθαρὴ πραγματικότητα. Ὁ Max Scheler δίνοντας τὰ πρωτεῖα στὸ συναίσθημα καὶ στὴ συγκίνηση ξαναβαφτίστηκε στὴν πληρότητα τῆς ζωῆς καὶ στὰ ἐγκόσμια ἀγαθὰ κ' ἔγραψε ἓνα δυὸ ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξιανάγνωστα βιβλία τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας τῶν τελευταίων

χρόνων. Τέλος ο νεότερος αντιπρόσωπος της σχολής, ο Heidegger, που το όνομά του αρχίζει να γίνεται γνωστό και στη χώρα μας, ξαναφέρνοντας στη ζωή παλιές χριστιανικές παραστάσεις, που είχαν βρεί ζωηρή έκφραση καμιά ογδονταριά χρόνια πριν από σήμερα στο δανό φιλόσοφο Søren Kierkegaard (1813—1855), έβαλε για κέντρο της όντολογίας την ανθρώπινη ύπαρξη, κοιταγμένη από μέσα, την ψυχική ζωή του ανθρώπου, τον άνθρωπο σαν όν ψυχικό, ριγμένο μόνο κι άπροστάτευτο στο κοσμικό χάος, με τις πολλές αναφορές στο περίγυρό του, με το φόβο, με το αίσημα του τίποτε, με την άγωνία μά και τη δύναμη που αναβλύζει απ' αυτή.

Έτσι στη μακραίωνή της ζωή ή όντολογία έκαμε σκληρόν άγώνα με το όν, με το κάτι, έκαμε γιγαντομαχία περι της ούσίας, όπως το είπε ο Πλάτων και τη φράση του την έπαναλαμβάνει έπιδειχτικά ο Heidegger.

Γιγαντομαχία περι της ούσίας! Η παρωδία ζώνει από κοντά το ύψηλό. Γιγαντομαχία περι της ούσίας ή το παιχνίδι της γάτας με την ούρά της. Η παρομοίωση είναι σατανικά σοβαρή. Το παιχνίδι με την ούρά έχει άκαταγώνιστη γοητεία. Ριζώνεται σ' ένα τεράστιο ένστιχτο, στο έμφυτο του κυνηγιού. Είναι προάσκηση για αυτό κ' έχει όλα τα θέληγτρα του παιχνιδιού, που σκλαβώνουν ζώα κι άνθρωπο.

Στο παιχνίδι ή ενέργεια ξεκορνάει από τον άμεσο προορισμό, από το πιάσιμο του ποντικού στην περίπτωση μας, γίνεται ένασχόληση καθεαυτή, έαυτης ένεκα, όπως λέγει ο Σταγίριτης, *en soi, ap sich*, όπως μεταφράζουν οι Ευρωπαίοι, καταντάει καθαρή (Κριτική του Καθαρού Λόγου), έξιδανικεύεται, γίνεται ιδεαλισμός, ιδεοκρατία. Αυτό που πᾶς να πιάσεις δέν το φτάνεις, σου ξεφεύγει, κι όμως κάτι από μέσα σου σε σπρώχνει με άκαταγώνιστη γλύκα να το ξαναδοκιμάσεις, με την επίγνωσή ίσως πώς δέ θα την πιάσεις, και πιο πέρα ίσως πώς δέν είναι ή άκρη της ούρας που ζητάς να φτάσεις, πώς ο πόθος σου κάτι άλλο γυρεύει.

Για να το πούμε με άλλα λόγια, ή διανοητική λειτουργία, όπως κάθε άλλη βιολογική, συνοδεύεται από ήδονή, που είναι τόσο γλυκύτερη, φαίνεται τόσο λεπτότερη, καθαρότερη, όσο πιο άσκοπη, όσο δηλαδή ξαλαφρωμένη είναι ή ενέργεια από το βάρος της περιπλοκής και πολυμέρειας που παρουσιάζει ή πραγματικότητα, όσο περισσότερο ή διαθέσιμη ενέργεια ξεπερνάει την πράξη που κάνει. Τα χέρια μας είναι προορισμένα να ση-

κάνουν κάποιο βάρος, νιώθουμε όμως ήδονή και διασκέδαση όταν πετούμε και ξαναπιάνουμε μια λαστιχένια μπάλα. Το ίδιο γίνεται με τα παιχνίδια που έχουν βάση το λογαριασμό. Ο λογαριασμός σαν πνευματική εργασία δίνει πάντα ήδονή. Μά αυτή είναι γλυκύτερη, καθαρότερη να ποούμε, όταν ο λογαριασμός δε μας παραζαλίζει, κάτι που γίνεται στο ζατρίκι, στην ντάμα, το τάβλι, τα σκαμπιλόχαρτα που στηρίζονται σε κάτι πολύ απλούς λογαριασμούς. Η ομοιότητα είναι ολοφάνερη. Όταν η αναλυτική εργασία που έχει προορισμό τα πολύπλοκα ζητήματα της ζωής συγκεντρώνεται σε μια τόσο γενική κι άοριστη έννοια, σ' ένα διανοητικό πλάσμα, όπως είναι το όν, και ξεδεύεται ολόκληρη γύρω σ' αυτή, κάνει παιχνίδι στην καλύτερη περίπτωση. Ένός άφταστου κι ατέλειωτου κυνηγιού περιγραφή, όπως το παραπάνω με την ούρα, μοιάζουν εκφράσεις πλατωνικές κι αριστοτελικές για τη γιγαντομαχία περί της ουσίας. «Ήμεϊς δὲ προτοῦ μὲν ὤμεθα, νῦν δὲ ἠπορήκαμεν», ἐμεῖς πρὶν νομίζαμε πὼς τὸ κατέχομε, τὴν οὐσία δηλαδή, τὸ ὄντως ὄν, τώρα ὅμως βλέπομε πὼς μᾶς ξέφυγε. «Καὶ δὴ καὶ τὸ πάλαι τε καὶ νῦν αἰεὶ ζητούμενον καὶ αἰεὶ ἀπορούμενον τί τὸ ὄν ;».

Ἡ ὄντολογικὴ μεταφυσικὴ τοῦ παραπάνω τύπου εἶναι ὑποδειγματικὴ γιὰ κάθε ιδεαλιστικὴ διάνοηση. Ἀπὸ τὰ πράματα περνᾷς στὴν έννοια, στὴν ιδέα, σ' ένα διανοητικὸ κατασκεύασμα. Ἀντὶ νὰ ἐξετάσεις π.χ. τὸ χειροπιαστὸ κράτος, αὐτὸ πὸ ἔχεις μπρὸς στὰ μάτια σου, πὸ τὴν ἐξουσία του τὴ νιώθεις πάνω σου, κάνεις συλλογισμοὺς πάνω στὴν έννοιά του, ψάχνεις τὴν ιδέα κράτος, τὸ ιδανικὸ κράτος, τὸ κράτος καθευατό. Ἰδεαλισμὸς εἶναι νὰ ἀφήνεις τὰ πράματα, τὴν πραγματικὴ καὶ ὕλικὴ βάση τῆς έννοιας καὶ νὰ τρέχεις κυνηγώντας έννοιες. Κάθε συνδυασμὸς ἀπὸ έννοιες ξεκολλημένες ἀπὸ τὴν ὕλική τους βάση πὸ γίνεται σύμφωνα μὲ βλέψεις, πόθους, ἀγεροκοπανιά.

Τέταρτος τύπος : ἡ φιλοσοφία σαν ἔλεγχος τῶν γνώσεων,
γνωσιοθεωρία

Ἔτσι ἡ ὄντολογικὴ φιλοσοφία τράβηξε πρὸς τὴ χρεωκοπία καὶ τὴν κατάσταση ἦρθε νὰ τὴν ξεκαθαρίσει τὸ θετικὸ πνεῦμα, πὸ ξέσπασε καὶ χύθηκε στὴν Εὐρώπη μὲ τὶς ἀγγλικὲς ἐπαναστάσεις τοῦ 17ου αἰῶνα, μὲ τὶς πρῶτες μεγάλες ἀστικὲς ἐπαναστάσεις τῆς Εὐρώπης. Ἡ ἀκονισμένη κριτικὴ ἔσπασε μὲ μὴ τὶς έννοιες οὐσία, αἰτία, ἔμφυτο κλπ., πὸ εἶχαν φτιάξει τὸ-

σκαρὶ τῆς παλαιᾶς ὄντολογίας. Μὰ μέσα στὴν ἀντίδραση ποὺ δὲν ἄργησε νὰ φανερωθεῖ ζωηρῆ, πολύμορφη στὴν ἴδια τὴν Ἀγγλία καὶ περισσότερο στὶς κοινωνικὰ καθυστερημένες χώρες, ὅπως ἡ Γερμανία, τὰ πράγματα μπερδεύσαν. Ὁ ἔλεγχος τῶν γνώσεων, ἡ γνωσιοκριτικὴ, ποὺ πῆγαινε νὰ χτυπήσει τὶς ρίζες τῆς παλαιᾶς μεταφυσικῆς, ἔγινε θῦμα δημοκοπίας, ὁ ἀρχικὸς σκοπὸς ξεχάστηκε, κι ἀπὸ τὰ θολωμένα νερὰ βγήκε ἕνας καινούργιος κλάδος φιλοσοφίας, ἡ κριτικὴ τῶν γνώσεων, ἡ γνωσιοθεωρία, ὅπως τὴν εἶπαν, ποὺ πῆγε νὰ πάρει τὴ θέσις τῆς φιλοσοφίας, αὐτὴ μονάχα νὰ γίνεи φιλοσοφία.

Ἡ ἔρευνα γιὰ τὴ γνώση, ὅπως εἶταν μοιραῖο, χύθηκε μέσα στὶς φόρμες τῆς ὄντολογίας, κινήθηκε μέσα στὰ ἴδια πλαίσια καὶ πῆρε τὸν ἴδιο σχολικὸ καὶ σχολαστικὸ τύπο, ὅπως τὸ βλέπομε στὸ χαρακτηριστικότερό της ἀντιπρόσωπο, τὸν Κάντ. Ὅπως συζητοῦσαν ἄλλοτε ἂν ὑπάρχει τὸ ὄν, ἂν κοντὰ στὸ ὄν ὑπάρχει τὸ μὴ ὄν, ποιά εἶναι ἡ ἀρχὴ εἴτε ἡ οὐσία του, ἔτσι χασομέρησαν γυρεύοντας ἂν εἶναι δυνατὴ ἡ γνώση, ποιά εἶναι ἡ ἀρχὴ της, ἡ πηγὴ της, ἂν ἔρχεται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, ἢ τὴ νόηση, ἂν τὸ ὑποκείμενο ἢ τὸ ἀντικείμενο παίζει τὸ μεγαλύτερο ἢ τὸ ἀποκλειστικὸ μέρος γιὰ νὰ σχηματισθεῖ. Ἡ γνωσιοθεωρία κατάντησε μιὰ μεταφυσικὴ ἢ ὄντολογία τῆς γνώσης, ὅπως τὸ βλέπομε καὶ σήμερα στὴν καθαρὰ δασκαλίστικη νεοκαντιανὴ φιλοσοφία τῶν γερμανικῶν πανεπιστημίων. Πολὺ χαρακτηριστικὰ ἐπίγραψε, δὲν εἶναι πολὺς καιρὸς, ἕνα βιβλίο του ὁ Nikolai Hartmann: Μεταφυσικὴ τῆς γνώσης.

Τὸ βασικὸ σφάλμα, ἡ αὐταπάτη, στὶς δυὸ περιπτώσεις, στὴν ὄντολογία καὶ τὴ γνωσιολογία, εἶναι ἡ ἴδια. Κάνομε μιὰ προβολὴ στὰ ἔξω, στὴν πραγματικότητα, τοῦ νοητικοῦ μας μηχανισμοῦ. Ἐπειδὴ ἡ βασικὴ μας διανοητικὴ λειτουργία, ὁ συλλογισμὸς, εἶναι ρυθμισμένος νὰ δουλεύει πάνω σὲ μιὰ βασικὴ ἔννοια, νὰ ζητεῖ τὴν ἀρχὴ της καὶ μιὰν αἰτία τῆς ἀλλαγῆς, ὑποθέτομε πὼς κι ὁ πραγματικὸς κόσμος λειτουργεῖ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο. Ἀρχὴ κ' αἰτία, ὑποκειμενικὸ κι ἀντικειμενικὸ, ὑπάρχουν γιὰ μᾶς μονάχα, γιὰ τὴν πρόσκαιρη κ' ἐπεισοδιακὴ μας ὕπαρξη. Ἡ πραγματικότητα—μαζί της καὶ μεῖς—εἶναι μιὰ ἐνιαία λειτουργία, μιὰ διαλεχτικὴ κίνηση καὶ ροὴ καὶ δὲν εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ συμμορφώνεται στὸν τύπο τῆς νόησής μας, στὶς παρεξηγήσεις καὶ τὶς αὐταπάτες μας, δηλαδὴ τοῦ ὀρθολογισμοῦ. Ἡ ἀλήθεια κάθε γνώσης ἢ ὕπαρξης μόνον στὴν πράξη καὶ στὶς συνέπειές της δοκιμάζεται.

Τὸ παιχνίδι βέβαια δὲν εἶναι τόσο ἄθωο ὅσο φαίνεται. Ἄν ἀποδειχτεῖ ἔξαφνα πὼς τὸ βάθος τῶν ὄντων, ἢ οὐσία τοῦ κόσμου εἶναι πνευματική, εἴτε πὼς ἡ γνώση πηγὴ ἔχει τὸν καθαρὸ λόγον, οἱ ἰδεοκράτες κ' οἱ πνευματοκράτες στηρίζουν τὴν τάξην τους, κρατοῦν γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους ὀλόκληρο τὸν ὑλικὸν κόσμον, θέσεις, τιμές, πανεπιστημιακὲς ἔδρες, δημόσιο ταμεῖο, ἂν ξεσκεπαστεῖ τὸ ἀντίθετο, εἶναι κίνδυνος νὰ τὰ μοιραστοῦν μὲ τοὺς συνάνθρωπούς τους.

Γι' αὐτὸ καλύτερο ἄλλα λόγια. Μακριὰ ἀπὸ τὴν ταπεινὴν πραγματικότητα, ἀπὸ τὴν ἀκάθαρτη ὕλη, ἀπὸ τὰ πραγματικὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου, σὲ σφαίρες προεμπειρικές, ἀξιολογικές, ἐκεῖ πού γιὰ ν' ἀνεβείς δὲ χρειάζεται ἀξία.

Πέμπτος τύπος : Ἡ ἐπιστημολογία

Στὴν εὐνοϊκότερη περίπτωση ἡ κριτικὴ τῆς γνώσης ἀράζει στὴν κριτικὴ τῆς ἐπιστήμης, στὴν ἐπιστημολογία. Οἱ ὑπηρεσίες της ἐδῶ εἶναι χρήσιμες, ἐξαίρετες κάποτε. Ὁ Ἀριστοτέλης ἔλεγε ἤδη πὼς ἡ πρώτη φιλοσοφία—καὶ μ' αὐτὴν ἐννοοῦσε τόσο τὴ μεταφυσικὴ ὅσο καὶ τὴ γνωσιοθεωρία—ἐρευνάει τὶς βασικὲς ἔννοιες (τὶς ἀρχές) τῶν ἐπιστημῶν, τὶς ἔννοιες πού χρησιμεύουν γιὰ ξεκίνημα καὶ προϋπόθεση κάθε ἐπιστήμης (ἀριθμὸς, ἔκταση, ὕλη, ζωὴ, πνεῦμα κλπ.) κι ὡς σήμερα οἱ σοφοὶ τὴ φροντίδα αὐτὴ τὴν ἀφήνουν στὴ φιλοσοφία. Τὴν κριτικὴ τῆς ἐπιστήμης τὴ θεωροῦν γιὰ μέρος τῆς φιλοσοφίας εἴτε γιὰ τὴ μοναδικὴ νόμιμη φιλοσοφία.

Μὰ γιατί αὐτό ; Δὲ φαίνεται περίεργο, ὅπως ἔγραψα κι ἄλλοῦ, ἡ ἐπιστήμη κοντὰ σὲ τόσα ἄλλα νὰ μὴν ξεκαθαρίσει τὶς βασικὲς τῆς ἔννοιες, τὶς ἀρχές της; Γιατί ὁ Δημόκριτος, ὁ Newton, ὁ Lavoisier, ὁ Liebig, ὁ Curie, ὁ Riemann, ὁ Einstein, ὁ Eduard Meyer ἢ ὁ Mathiez νὰ κηρύξουν τὸν ἑαυτὸ τους ἀναρμόδιο γιὰ τέτοιες ψιλοδουλιές καὶ νὰ τὶς παραπέμψουν στὸν Πλάτωνα καὶ στὸν Ἀριστοτέλη, στὸ γέρο Kant ἢ στὸν Boutroux, στὸν Cuturat, στὸ Windelband ἢ στὸν Henri Berr ; Κι ἂν εἶναι σκόπιμο γιὰ τὸ μοίρασμα τῆς δουλειᾶς νὰ ξεχωρίσουμε τὰ προβλήματα, γιατί ἡ ἐπιστήμη πού μελετᾷ αὐτὰ νὰ εἶναι φιλοσοφία ;

Ἐκτος τύπος : Ἡ φιλοσοφία τῆς ζωῆς

Δὲν εἶναι πολὺς καιρὸς πού οἱ φιλόσοφοι μᾶς πληροφόρησαν

πὼς ξαναβρῆκαν τὸν ἄνθρωπο, πὼς ξαναανάκλυψαν τὸν ἄνθρωπο γιὰ τὴ φιλοσοφία. Σὲ μιὰν ἀπὸ τὶς ἀνακοινώσεις ποὺ ἔγιναν στὸ τελευταῖο συνέδριο τῆς φιλοσοφίας, στὴν Πράγα, διαβάζω : «Οἱ σημερινοὶ ἄνθρωποι κουράστηκαν νὰ ἔχουν τὰ μάτια στηλωμένα σ' ἓν' ἀπόμακρο ἀπὸ τὴ γῆ βασίλειο ἀπὸ αὐτόνομες ἀξίες, κανόνες, νομοτέλειες. Οἱ κλονισμοὶ τῆς συνολικῆς ὑπαρξης τὸν 20ὸν αἰῶνα γύρισαν τὴ σκέψη ἀπὸ τὴ χώρα τῆς καθαρῆς συνείδησης, ἀπὸ τὴν ἀτάραχη ἔρευνα τοῦ ἀπριοριστικοῦ, τοῦ πλατωνικοῦ αἰδίου, στὴν πραγματικότητα».

Τὸ «γύρισμα» ἢ «ξαναγύρισμα» αὐτὸ στὸν ἄνθρωπο καὶ στὴ ζωὴ ἔγινε πρῶτα κάτω ἀπὸ κάποια πίεση, μὲ τὸν κίνδυνο κάποιου ἄλλου νὰ οἰκειοποιηθοῦν ὁλόκληρο τὸν ἄνθρωπο καὶ τὰ πραγματικά του προβλήματα. Ἐπειτα ἔγινε μὲ τὸ γνωστὸ στάχτη-στά-μάτια τρόπο, ποὺ γυρίζει γύρω στὸν ἄνθρωπο καὶ στὰ προβλήματα τῆς πραγματικῆς του ζωῆς.

Τὴ ζωὴ τὴν εἶδαν πρῶτα ἀπ' ἔξω, σὰ βιολογικὸ φαινόμενο. Παλαιότερα κάτω ἀπὸ τὴν ἐντύπωση τῆς ἐξελεχτικῆς θεωρίας κλωσθήθηκε μιὰ φιλοσοφία τῆς «ζωῆς καὶ τοῦ πολέμου». Ὁ μεγάλος εἰσηγητὴς τὸ πολύκροτο του σύγγραμμα τὸ ἔκλεινε μὲ τὶς ἀκόλουθες βαρυσήμαντες φράσεις : «ἀπὸ τὸ φυσικὸν πόλεμο, ἀπὸ τὴν πείνα καὶ τὸ θάνατο, βγαίνει ἄμεσα τὸ πιὸ ὑπέροχο ἀπ' ὅ,τι μπορούμε νὰ φανταστοῦμε, ἢ παραγωγή τῶν ἀνώτερων ὀργανισμῶν».

Κάτι τέτοια ρίχνουν σὲ παραλήρημα τὴ φιλοσοφία. Αὐτὸ ὀδήγησε τὸ Σπένσερ σὲ μιὰν ὀργανικὴ ἀντίληψη τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, στὴν ἀποψη πὼς τὰ ἀλτροῦιστικὰ συναισθήματα εἶναι συντελεστικὰ τῆς προαγωγῆς. Ὁ ἴδιος ὅμως ὁμολογοῦσε πὼς, ἂν ἀποδειχτεῖ, ὅτι ἡ καλοσύνη, ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀνώτερη καλλιέργεια τοῦ μυαλοῦ εἶναι πηγὲς ἀδυναμίας στὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς, θὰ εἶναι ἔγκλημα νὰ τὶς ἀναπτύξουμε στὸ παιδί. Καὶ μιὰ παιδαγωγικὴ σχολή, «ἡ νέα παιδαγωγικὴ»—στὴν παιδαγωγικὴ ἔχομε κάθε μέρα καὶ μιὰ νέα σχολή—ἔπαιρνε τὸ ἀνησυχητικὸ ἔμβλημα : «νὰ ὀπλίσεις τὸν τρόφιμο γιὰ τὴ ζωὴ».

Ὁ Σπένσερ τὸ κάτω τῆς γραφῆς εἶταν μηχανικὸς καὶ πεζολόγος. Δὲν ἄργησε ὅμως νὰ παρουσιαστεῖ ὁ ποιητικὸς ἀντιπρόσωπος τοῦ βιομορφισμοῦ κ' ἐβολουσιονισμοῦ. Ὁ Νίτσε μὲ τὸν φανταχτερό του λόγο, μὲ τὸ σφυροκόπημα τῶν ἀφορισμῶν καὶ μὲ γενναία δόση ἀσυναρτησίας σκόρπισε πολεμόχαρες καὶ ἀνθρωποφαγικὲς διαθέσεις ἀνάμεσα στοὺς φιλήσυχους μικροαστοὺς καὶ τοὺς καθηστικούς ἥρωες τῶν γραφείων. Ὁ ὑπεράν-

θρωπος κατέβαινε από τὸ βουνό του. Ἡ εὐσπλαχνία εἶναι ἀδυναμία, ἡ δημοκρατία εἶναι ἡ βασιλεία τῶν μέτριων, ἡ πνευματική ἰσοπέδωση πνίγει τὴν ἰδιοφυΐα, αὐτὸ τὸ δυνατό κίνητρο τῆς προκοπῆς. Ὁ Ναπολέον σωτήρας τῆς Εὐρώπης γιατί τάραξε τὰ λιμνασμένα νερά καθαρίζοντας τὴν Εὐρώπη ἀπὸ μερικά ἑκατομμύρια ὑπάνθρωπους. Γενεῖτε σκληροί, ἀδέρφια μου, γενεῖτε σκληροί. Πιὸ πέρα ἢ θεοποίηση τῆς βίας, ὁ ἱερὸς ἐγωϊσμός, ἡ δικαιοσύνη τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, σπαραξικαρδισμοὶ τοῦ Sprengier, ἡ θεωρία γιὰ τὴν καθαρὴ φυλή...

Σὲ μᾶς ὁ ὑπερανθρωπισμός τῆς πιὸ φτηνῆς μάρκας, πεζοπόροι, φύσει καὶ θέσει, καλαμαράδες, πού ἔξαφνα καὶ στὰ καλὰ καθοῦμενα, λεηλατήθηκαν ἀπὸ οἴστρο, ἔγιναν φοιβόληπτοι, διονυσιακοί.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ φιλοσοφία τῆς ζωῆς προχώρησε στὸ διαμελισμὸ τοῦ ἀνθρώπου, πού μόλις τὸν εἶχε ἀνακαλύψει. Πρῶτο σ' ἓνα διαμελισμὸ ἀνάμεσα στὴ νόηση καὶ στὸ συναίσθημα, στὴν ἐπιστήμη καὶ τὴ ζωὴ. Ἡ ζωὴ κάτι πλουσιότερο, κάτι πρωταρχικότερο ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη. Τὸ πηγαιῖο, τὸ ψυχόρμητο, ὁ αὐθορμητισμός, κάτι πού ἀναβλύζει ἀπὸ τὰ βαθύτερα βάθη σου, ἀπὸ τὰ μύχια τοῦ εἶναι σου, ἀντίθετα στὴ μάθηση, στὴν ἐπίμονη πνευματικὴ «ἀχθοφορία», στὴν ἐπιμέλεια, στὴν τάξη, τὴν ἀνδρική ὑπομονή, τὴ συστηματικὴ ἐργασία, τὴν παραγωγή. Ἀναγνωρίζετε τὰ κουρέλια ἀπὸ ἰδέες πού μᾶς κουβάλησαν οἱ δικοί μας ἐδῶ γιὰ νὰ μᾶς κάνουν μαρτυρικότερη τὴ ζωὴ κάτω ἀπὸ τὸν ἀττικὸ οὐρανό. Ἄς εἶναι καλὰ πού τὴ διάχυτη αὐτὴ καὶ συμπτωματικὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ μας διάθεση, πού πήγαινε νὰ χαθεῖ σὲ κοινὴ προχειρολογία, τὴ δούλεψε καὶ τὴ βάρυνε μιὰ ἀπὸ τίς σημαντικότερες φιλοσοφίες ὄλων τῶν καιρῶν, ὁ μπερξονισμός, πού ὅσο κι ἂν ἀπάρადεχτος στὴ βάση καὶ στὰ πορίσματά του, στίς λεπτομέρειες πλούτισε τὴν ἀνθρώπινη παρατηρητικότητα κ' ἐμπειρία.

Ἡ φιλοσοφικὴ μυθοπλαστική, ἡ ἰδεαλιστικὴ φυσιοσοφία κάθε μάρκας, συνέχεια καὶ νεότερη μορφή τῶν θρησκευτικῶν μύθων, γεννήθηκε ἀπὸ αὐθόρμητη ἀνάγκη, ἀπὸ παρεξήγηση κι αὐταπάτη κι ἀφοῦ μιὰ γεννήθηκε, χρησίμευσε, ὅπως ἐκεῖνοι, σὰν ἀφιόνι γιὰ ν' ἀποκοιμήσει, γιὰ νὰ μὴν ἀφήσει τὸν ἀνθρώπο νὰ ἰδεῖ τὰ πραγματικά του προβλήματα, τὴν πραγματικὴ του δυστυχία καὶ νὰ θελήσει νὰ τὴν γιατρέψει.

Τὸ κοινὸ βάθος τῆς φιλοσοφίας : ἡ ὁρμὴ γιὰ καλύτερη ζωὴ

Θὰ ὁμολογήσει κανεὶς χωρὶς ἄλλο πὼς ἂν αὐτὰ ποὺ γνωρίσαμε ὡς τώρα εἴταν ἡ φιλοσοφία, δὲ θ' ἄξιζε αὐτὴ τὸν κόπο καὶ τὴν φήμη ποὺ ἔχει ἀπὸ αἰῶνες. "Ὅταν διαβάζομε τὶς παλαιότερες φιλοσοφίες, μᾶς παρακολουθεῖ ἓνα αἶσθημα, πὼς κάτι ἄλλο θέλαμε καὶ γιὰ κάτι ἄλλο μᾶς μίλησαν οἱ παλαιοὶ σοφοί. Οἱ φιλοσοφίες εἶναι ἰδεολογικὴ ἀντανάκλαση τῶν ἀναγκῶν τῆς τάξης ὅπου εἶναι τοποθετημένοι οἱ φιλόσοφοι. Τὴ νοητικὴ τους μορφή τὴν πῆραν ἀνάλογα μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ τοὺς ἔδινε ἡ ἐποχὴ. "Ἐτσι ἀνάμεσα στὶς ποικιλίες, τὶς δυσκολοξεδιάλυτες στὴν πρώτη ματιὰ, ἡ φιλοσοφία μένει πάντα «ἡ ζητούμενη ἐπιστήμη» ὅπως τὴ χαραχτήριζε εἰκοσιτρεῖς αἰῶνες πρὶν ὁ Ἄριστοτέλης. Μὰ ἤδη τὸ φαινόμενο πὼς τὶς διαφορότατες αὐτὲς ἐκδηλώσεις τὶς ὀνόμασαν καὶ τὶς ὀνομάζομε ἀκόμη μὲ τὸ κοινὸ ὄνομα φιλοσοφία φανερώνει πὼς ἔχουν κάποιον κοινὸ βάθος. Ἄνάμεσα στοὺς ἀπειρους ὀρισμοὺς τῆς φιλοσοφίας συναντοῦμε μερικοὺς ποὺ φαίνονται νὰ ἔχουν μιὰ μακρινή, μιὰ θολὴ διαίσθηση τοῦ πραγματικοῦ ρόλου τῆς φιλοσοφίας. Κι ἄλλοτε μεταχειρίστηκα ἓνα περισσότερο θεολογικὸ στὴ διατύπωση ὀρισμὸ τοῦ Maurice Blondel : ἡ φιλοσοφία εἶναι «λύση πραχτικὴ καὶ σταθερὴ τοῦ προβλήματος τοῦ ἀνθρώπινου πεπρωμένου». Πρέπει βέβαια ν' ἀναποδογυρίσομε τοὺς τέτοιους ὀρισμοὺς, νὰ τοὺς δώσομε καθαρὰ κοσμικὸ, ὑλικὸ, θάλεγα, περιεχόμενο. Δίπλα σ' αὐτὸν βάζω τὸν καθαρὰ ὠφελιμιστικὸ κ' ὑλιστικὸν ὀρισμὸ τοῦ Ἐπίκουρου : «τὴν φιλοσοφίαν ἐνέργειαν εἶναι λόγοις καὶ διαλογισμοῖς τὸν εὐδαίμονα βίον περιποιούσαν».

Ὁ ἄνθρωπος φαίνεται σὰν προικισμένος μ' ἓνα βαθὺ ἐνστικτο, κοντὰ στὰ δυὸ ἄλλα, τὴ θρέψη καὶ τὴ διαίωσιση, ποὺ τὰ ὀλοκληρώνει καὶ τοὺς δίνει νόημα, νὰ καλυτερέψει τὴ θέση του, νὰ φτάσει ὄλο καὶ σὲ τελειότερες μορφές τῆς ζωῆς. Ἡ τάση αὐτὴ, σὰ διάχυτη διάθεση βρίσκεται καὶ σὲ ἄλλες λειτουργίες, ὅπως στὴ λογοτεχνία, στὴν πολιτικὴ, στὶς ἀνάμεσά μας σχέσεις. Γι' αὐτὸ μιλάμε γιὰ ἓνα φιλοσοφημένο λογοτεχνικὸ ἔργο, γιὰ ἓνα φιλόσοφο πολιτευτὴ. Καθορίζεται ὅμως σὲ ὀρισμένους ἀπὸ προδιάθεση ἴσως, ἀπὸ ἐπίδοση καὶ ἄλλα περιστατικά.

Ἡ φιλοσοφία λοιπὸν δὲν εἶναι μιὰ ὀρισμένη μάθηση, γνώση, μιὰ εἰδικὴ ἐπιστήμη : κοσμοθεωρία, ὄντολογία, γνωσιοθεωρία, λογικὴ, ἠθικὴ, αἰσθητικὴ ἢ ὅλες μαζί οἱ ἐπιστῆμες, παρὰ μιὰ

στάση, μιὰ τοποθέτηση τοῦ ἀνθρώπου μπρὸς στὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς, μπρὸς στὸ κοινωνικὸ πρόβλημα, γιὰ νὰ ποῦμε τὸ πρᾶμα μὲ τὸ ὄνομά του. Εἶναι τὸ σύνολο ἀπὸ τὸν ἰδεολογικὸν κόσμον, ὁ ἰδιαίτερος ἰδεολογικὸς κόσμος, ποὺ ἀναβλύζει ἀπὸ τὶς ὑλικὲς ἀνάγκες τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ μιὰ ποὺ γεννήθηκε κινεῖ μὲ τὴ σειρά του σὲ δράση, στὴ ρύθμιση τῆς ζωῆς τους. Τὰ πιὸ πρόχειρα παραδείγματα δείχνουν πὼς αὐτὸ εἶταν τὸ βάθος τῆς φιλοσοφίας σὲ ὅλες τὶς ἐποχὲς κι ὅλες τὶς κοινωνικὲς τάξεις.

Κάτι τέτοιο βρίσκομε στὸ βάθος τῆς θρησκείας ποὺ εἶναι ἡ παλαιότερη, ἡ προελληνικὴ μορφή τῆς φιλοσοφίας, τὸ ἰδεολογικὸ καθρέφτισμα τῆς φεουδαρχικῆς κοινωνίας. "Ἐτσι φαίνεται πὼς ἡ θρησκεία πρώτη προσπάθησε νὰ ἀπαντήσῃ στὰ ἐρωτήματα, ποὺ ἀπασχόλησαν ἀργότερα τὴ φιλοσοφία. Ἐρευνώντας λοιπὸν τὴν ὑφή κάθε θρησκείας φτάνομε σὲ διδαχτικὰ γιὰ τὸ θέμα μας συμπεράσματα. "Ὅλο ἐκεῖνο τὸ ὀλύμπιο πάνθεο—γιὰ νὰ πάρω ἓνα ἕδαφος γνώριμο καὶ χιλιομελετημένο—εἶναι δημιούργημα τῆς καλλιτεχνικῆς φαντασίας, στὴν ἔννοια ποὺ ἡ καλλιτεχνία πάνω ἀπὸ τὴ σκληρὴ πραγματικότητα χτίζει ἓνα βασίλειο τοῦ πόθου.

Δὲν εἶναι προσωποποιήσεις ἀπὸ οὐράνια φαινόμενα οἱ ἀθάνατοι κι ὠραῖοι θεοὶ τῶν Ἑλλήνων, ὅπως τὸ ὑπόθεσαν κάποτε. Γεννήθηκαν ἀπὸ τὸν πόνο καὶ τὸν πόθο καὶ μέσα στὸ ἰδροκόπημα τῆς δουλειᾶς. Οἱ ἀνθρώπινοι, παραανθρώπινοι ἐκεῖνοι θεοί, εἶναι ὅ,τι γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους πόθησαν οἱ ἄνθρωποι. Εἶναι πρῶτα ἀθάνατοι, ἀγέραστοι, δὲν ξέρουν ἀρρώστιες. "Ἐπειτα δὲν ἔχουν φροντίδες καὶ λύπες. Καὶ ποιά εἶναι ἡ μεγαλύτερη φροντίδα καὶ λύπη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ὁ καρδιοσωμὸς καὶ ἡ ταπείνωση, παρὰ ἡ διακονία γιὰ τὸ καθημερινὸ ψωμί; "Ἐχουν λύσει μὲ τὸν ἀνετότερο τρόπο τὰ προβλήματα τῆς τροφῆς, τῆς κατοικίας, τῆς συγκοινωνίας. Βρίσκουν ἔτοιμη τὴν ἀμβροσία καὶ τὸ νέκταρ, ἔχουν ἓνα προχωρημένο τεχνίτη ποὺ τοὺς φτιάχνει τὰ παλάτια. Σ' ἄλλες θρησκείες τὰ παλάτια ὑψώνονται μὲ λίγες μαγικὲς φράσεις. Δὲν τσακίζονται στὰ ἑλληνικὰ κατσάβραχα καὶ δὲ βρέχουν τὴν ἄλμη μὲ τὸν ἰδρώτα τους. Πετοῦν σὰν ἀνάλαφρα πουλιὰ πάνω ἀπὸ στεριὲς καὶ θάλασσες.

Τὸ κοινωνικὸ βάθος εἶναι ὀλοφάνερο καὶ σπαρταριστὸ στὸ πλατωνικὸ σύστημα, στὸ τυπικὸ αὐτὸ σύστημα ἀνάμεσα σ' ὅλες τὶς φιλοσοφίες. Ἡ πλατωνικὴ φιλοσοφία δὲν εἶναι θεωρία τῶν ἰδεῶν, εἴτε μόνο θεωρία τῶν ἰδεῶν. Ἡ θεωρία τῶν ἰδεῶν κατα-

σκευάστηκε γιὰ νὰ δικαιολογήσει κοινωνικὲς τάσεις. Ὁ εὐπατρίδης Πλάτων μαρτύρησε σ' ὅλη του τὴ ζωὴ ἀπὸ πόθο γιὰ πολιτικὴ δράση. Κι ἀφοῦ εἶδε τὸ δρόμο κλειστὸ ἐμπρὸς του μὲ τὴν κατάντια τῆς δημοκρατικῆς του πατρίδας, δὲ δίστασε νὰ πάει στοὺς φασίστες τῆς Ἰταλίας, δηλαδὴ τῆς Σικελίας—ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα τὸν 4ον αἰῶνα γνώρισε σ' ὅλη του τὴν ἐντέλεια τὸ φασισμό—μὲ τὴν αὐταπάτη πὼς μπόρουσε νὰ πραγματοποιήσει τὴν ἰδανικὴν του πολιτεία στὸ κράτος τῶν Διονυσίων. Κι ὅταν γύρισε στὴν Ἀθήνα γεμάτος ἀπογοήτευση, ἵδρυσε τὴν Ἀκαδημία γιὰ νὰ ἐτοιμάσει νέα γενεά, νέαν ἀνθρωπότητα γιὰ τὴν πολιτεία του. Εἶναι συγκινητικὴ ἡ ἐξομολόγηση τοῦ γέρου σοφοῦ στὴν περίφημη Ἑβδομῆ Ἐπιστολή. Ἡ Ἀκαδημία εἶταν σχολὴ κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν.

Δὲ θέλω νὰ πολλαπλασιάσω τὰ παραδείγματα. Κάθε φιλοσοφία στὸ βάθος εἶναι πολιτικὰ προσανατολισμένη. Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας εἶναι πλατὺ πεδίο κοινωνικῶν μαχῶν. Τὰ συστήματα, οἱ δοξασίες, τὰ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις, ὅπως ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι, εἶναι συντρίμια ἀπὸ ὄπλα ἐπιθετικὰ κι ἀμυντικὰ ποὺ σκεπάζουν τὸν κάμπο τῶν πολιτικῶν ἀγώνων. Ἡ φιλοσοφία τῶν προσωκρατικῶν, τοῦ Ξενοφάνη, τοῦ Ἡράκλειτου, τοῦ Παρμενίδη, ὅπως ἡ σύγχρονή τους λυρική ποίηση, ἀντιλαλεῖ τὴν πάλη ἀριστοκρατικῶν καὶ δημοκρατικῶν. Ὁ Σωκράτης γέννησε δικαιολογημένη ὑποψία γιὰ τὴ συμπάθειά του στοὺς ἀριστοκρατικούς, ὁ Πλάτων ἤθελε νὰ ξαναφέρει τὴ διοίκηση τῆς παλιᾶς ἀγροτικῆς ἀριστοκρατίας, τοῦ καιροῦ ποὺ κυβερνοῦσαν οἱ πρόγονοί του, ὁ Ἀριστοτέλης κρυφουσυμπαθοῦσε τὸ μακεδονικὸ ἱμπεριαλισμὸ, ὁ ἀπόκοσμος Ζήνων, ὁ ἰδρυτὴς τῆς στωικῆς φιλοσοφίας, εἶταν τὸ στήριγμα τῆς ἀπολυταρχίας τοῦ Ἀντίγονου Γονατᾶ, ὁ πρᾶχτοράς του στὴν Ἀθήνα, ὁ Ἐπίκουρος ἀγωνίστηκε νὰ σώσει τὴ δημοκρατικὴ παράδοση καὶ τὸ γνήσιο ἀθηναϊκὸ ἦθος μέσα στοὺς τοίχους τοῦ κήπου του. Ὁ Holbach ἔκανε γαλλικὴ ἐπανάσταση, ὁ Kant ἀντεπανάσταση, ὁ Hegel διαφέντεψε τὸ ἀστυνομικὸ κράτος τῶν Μέττερνιχ, ὁ Dilthey κ' ἡ σχολὴ του προετοίμασαν τὸ Χίτλερ. Ὅπλο γιὰ τὸν κοινωνικὸ ἀγῶνα ἢ παρηγοριὰ καὶ ξεγέλασμα ἢ φιλοσοφία.

Ἡ ἐνδειξη ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τῆς φιλοσοφίας

Ἡ ἀποψή μου φωτίζεται ἀπὸ μιάν ἄλλη πλευρά. Ἀπὸ τὸ ἀξίωμα ποὺ εἶχε ἡ φιλοσοφία σὲ παλαιότερες ἐποχές, ἀπὸ τὴν ἐννοια

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

του φιλοσόφου σὰ σοφοῦ στήν πραχτική ἔννοια, τοῦ sapiens, τοῦ sage. Μιά τέτοια ἔρευνα ἔκαμε ὁ Ἀριστοτέλης. Ἡ ἔννοια τῆς φιλοσοφίας, γράφει, φωτίζεται ἂν ἐξετάσουμε τίς ἀπόψεις πού ἔχουν οἱ ἄνθρωποι γιά τὸ σοφό. «Εἰ δὴ λάβοι τις τὰς ὑπολείψεις ἅς ἔχομεν περὶ τοῦ σοφοῦ, ταχ' ἂν ἐκ τούτου φανερόν γένοιτο μᾶλλον». Μᾶς κάνει ἐντύπωση πὼς ἡ φιλοσοφία σ' ὅλες τίς ἐποχές τριγυρίστηκε ἀπὸ ἓνα ιδιαίτερο ἀξίωμα, ἀπὸ μιὰν ἱερότητα θὰ ἔλεγε κανεῖς.

ΠΑΙΡΝΩ ΤΟΥΣ ἔπιτυχημένους χαρακτηρισμούς γιά τίς παλαιότερες αὐτὲς ἀντιλήψεις ἀπὸ τὴν ἀνακοίνωση πού ἔκαμε ὁ Emil Utitz στὸ συνέδριο τῆς Πράγας : «Τῆς φιλοσοφίας τῆς ἀναγνώρι-σαν πάντα μιὰ θέση, μιὰ ἀποστολή στὴ ζωὴ, πού λείπει ἀπὸ τίς ἄλλες ἐπιστῆμες. Πάντα προβάλλει ἐμπρὸς μας ἡ πίστη πὼς ἀφιερωμένη στήν ἔρευνα τῆς ἀλήθειας ζωὴ εἶναι πλουσιότερη, τελειότερη, πιὸ γεμάτη. Ἡ φιλοσοφία παρουσιάζεται σὰν στεφάνωμα τῆς ζωῆς. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ φιλοσοφεῖ γιὰ τὴν φιλοσοφώντας τελειοποιεῖται. Ἡ ἀποψη προβάλλει ζωηρότερη, ὅταν τὸ λόγο, τὸ λογικό, τὸν πάρομε σὰν κάτι θεϊκὸ μέσα στὸν ἄνθρωπο, ὅπως τὸ ἔκαμαν σὲ ὀρισμένες ἐποχές, καὶ βάλομε στὸ φιλόσοφο τὴν ἀπαίτηση νὰ κάμει ὅσο μπορεῖ περισσότερο χρῆση του, γιὰ τὴν πλησιάζει περισσότερο τὸ Θεὸ κι ἀκολουθεῖ τὸν πραγματικὸ του προορισμό. Τὸ ἴδιο προβάλλει σ' ἄλλη παραλλαγή: ὅπως ὁ λόγος κυριαρχεῖ στὸν κόσμο, ἔτσι πρέπει νὰ κυριαρχήσει στὸ ἄτομο, στήν κοινωνία, στὸ κράτος. Ν' ἀποκαλύψει τὸ νόμο τοῦ λόγου εἶναι ἔργο τοῦ φιλοσόφου. Μόνο αὐτὸς μπορεῖ νὰ δείξει πὼς πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ κράτος σύμφωνα μὲ τὴν κοσμικὴ ἁρμονία. Νὰ ἐκτιμήσει τὰ πράγματα κατὰ τὴν ἀξία τους εἶναι ὑψιστὴ ἀρετὴ (ἰκανότητα). Αὐτὸ τὸ καταφέρνομε ὅσο καλύτερα γνωρίζομε τὰ πράγματα, τελευταῖα μὲ τὴν φιλοσοφία. Ἀμα μάθει κανεῖς εἶναι καλύτερος ἀπ' ὅ,τι εἶταν προτοῦ μάθει. Ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ ἀξιολογότερη μορφή παιδείας. Ξεχωρίζει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τ' ἄλλα πλάσματα». Ἡ ἔννοια τῆς λογικότητας στὸν ὀρισμὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀπ' ἐδῶ ξεκινάει. «Μόνο ἀπὸ κάποιο ὕψος κι ἀπόσταση γίνονται νοητὰ μερικὰ πράγματα, ἀπὸ τὸ ὕψος καὶ τὴν ἀπόσταση τῆς φιλοσοφίας».

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔχει τὴν θέση τῆς ἡ ἀξιοπρόσεχτη διαφορὰ τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τίς ἄλλες ἐπιστῆμες. Στὴν ἐπιστῆμὴ μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ γνώση ἢ ἴδια. Στὴν εὐκλειδικὴ πρόταση «οἱ τρεῖς γωνίες τοῦ τριγώνου εἶναι ἴσες μὲ δυὸ ὀρθές», ἐκεῖνο πού

μὲ δεσμεύει εἶναι ἡ ἀκρίβεια, ἡ καθαρότητα κ' ἡ ὑποχρεωτικότητα γιὰ τὴ διάνοια. Θὰ μοῦ εἶταν ἀδιάφορο ἂν μὲ τὴν ἴδιαν ἀκρίβεια κλπ. οἱ τρεῖς γωνίες τοῦ τριγώνου εἶταν ἴσες μὲ τρεῖς ἢ μὲ ἑκατὸν ὀρθές. Δὲν εἶναι ὅμως τὸ ἴδιο μὲ τις προτάσεις πὼς ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει Θεός, πὼς ἡ αἰτιότητα κυβερνᾷ τὸν κόσμο, πὼς ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατη, πὼς πρέπει νὰ μᾶς κυβερνᾷ μιὰ κληρονομικὴ ἀριστοκρατία ἢ ἄνθρωποι βγαλμένοι ἀπὸ ἀνάμεσά μας. Τὸ φιλόσοφο τὸν ἐνδιαφέρουν πρῶτα οἱ συνέπειες. Φιλοσοφία γιὰ τὸν ἑαυτὸ της, γνώση γιὰ τὴ γνώση κι ὄχι γιὰ τις συνέπειες, «τὴν ἑαυτῆς ἕνεκεν καὶ τοῦ εἰδέναι χάριν ἢ τὴν τῶν ἀποβαινόντων ἕνεκεν», ὅπως ἤθελε ὁ ἀπράγμονας Ἀριστοτέλης, δὲν εἶναι νοητὴ γιὰ μᾶς σήμερα.

Τὸ ἀξίωμα, ἡ ἱερότητα ποὺ περιβλήθηκε πάντα ἡ φιλοσοφία, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ βάλουμε ἀπὸ μιὰν ἄλλη σημαντικὴ, καθὼς εἶπα, πλευρὰ τὸ δάχτυλο μας στὴν ἀληθινὴ φύση, στὴν πηγὴ τῆς φιλοσοφικῆς λειτουργίας. Ἡ ἔννοια εἶτε ἡ συγκίνηση τοῦ ἱεροῦ συνοδεύει τις μεγάλες βιολογικὲς λειτουργίες, τὴ θρέψη καὶ τὴ διαίωσιση. Εἶτε ἀπ' αὐτὲς πηγάζει. Θρησκευτικὲς παραστάσεις τριγύρισαν ἀπὸ τὰ πιὸ παλιὰ χρόνια τὸ βιοπορισμό. Οἱ πρωτόγονοι ἐτοιμάζονται γιὰ τὸ κυνήγι μὲ μαγικὲς τελετές. Πρόνοια ἢ εὐλογία προστατεύουν τὸ φτωχὸ θνητὸ στὴ σπορά, στὸ θερισμό, στὴν ἐπιχείρηση του. Ἡ διαίωσιση, ὁ ἐρωτισμὸς ἔγινε μυστήριον σ' ὅλες τις θρησκείες. Μὲ ὅμοια ἱερότητα κι ἀξίωμα τριγύρισαν τὴ φιλοσοφία οἱ ἄνθρωποι, γιὰτὶ εἶναι μιὰ μεγάλη βιολογικὴ λειτουργία στὴν ἔννοια ποὺ ὑποστηρίζω.

Ἡ σημασία της γιὰ μᾶς σήμερα

Οἱ ἀπόψεις αὐτὲς ὀρίζουν ἀρκετὰ καλὰ τὴ θέση καὶ τὴν ἀποστολὴ τῆς φιλοσοφίας στὴν ἐποχὴ μας. Φτάνομε πρῶτα στὴν ξεκαθαρισμένη της ἔννοια. Ἡ φιλοσοφία εἶναι καὶ σήμερα ὅ,τι εἶταν σὲ κάθε ἐποχῇ. Μόνο ποὺ ἄλλοτε γνωστὰ περιστατικὰ δὲν ἄφηκαν νὰ προβάλλει καθαρὰ ἡ γνήσιά της φύση. Ἔτσι ξεκαθαρισμένη ἡ φιλοσοφία εἶναι μιὰ ἀπὸ τις μεγάλες βιολογικὲς καὶ κοινωνικὲς λειτουργίες. Στὸ βάθος ἔχει κάποιο ὀρμέμφυτο, παράλληλο μὲ τὸ ὀρμέμφυτο τῆς θρέψης καὶ τῆς διαίωσισης, τὸ εὐδαιμονιστικόν, νὰ ποῦμε, ὀρμέμφυτο. Εἶναι ἡ ὀρμὴ τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς τάξης του νὰ ἀσφαλίσει γι' αὐτὴ τ' ἀγαθὰ τῆς ζωῆς καὶ τὴ δύναμη ποὺ τὰ ἀσφαλίζει. Περισσότερο ὅμως ἀπὸ τις δύο ἄλλες ξετιλίγει ἓνα ἰδεολογικὸν κόσμον, ἓνα σύστημα ἀπὸ ἰδέες.

Οί ιδέες είναι τὸ ὄπλοστάσιο, ἡ ἀποθήκη πολεμικοῦ ὕλικου γιὰ τὸν κοινωνικὸ ἀγῶνα.

Στὴν ἔννοιαν αὐτὴ ἡ φιλοσοφία εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα δράση, ἐνέργεια. Φανερώνεται, ἐκδηλώνεται, ἐνεργεῖται, πραγματοποιεῖται. Ἡ διανοητικὴ ἐργασία, ἡ συγγραφικὴ παραγωγή, ποὺ ὁ Πλάτων τὴν ὀνομάζει ὁμορφο διασκεδαστικὸ παιχνίδι, «παγκάλη παιδιά», ὁ διανοητικὸς διάκοσμος, μόνο στὴν ἔννοιαν αὐτὴ, σὰ μέσο γιὰ τὴ δράση, σὰν ὄπλο στὴ μεγάλη προσπάθεια μπορεῖ νὰ νοηθεῖ. Εἶναι μεγάλη τῆς δυστυχία νὰ κλειστεῖ σὲ γραφεῖο, νὰ μποτιλιαριστεῖ σὲ σχολειό. «Ἡ φιλοσοφία μπαίνοντας στὰ Πανεπιστήμια, ἔγραφα ἄλλοῦ, κέρδισε ἀνεση καὶ πολυμάθεια, ἔχασε ὅμως τὴν ὁρμή, τὴν πρωτοτυπία τῆς. Ἀπὸ τὴ φύση καὶ τὸ λεύτερον ἀγέρα περιορίστηκε στὸ θερμοκήπιο, ἔγινε μάθημα, ἐξετάσεις, διδαχτορικὴ διατριβή, ὑποψηφιότητα, συναλλαγὴ». Τὰ ἀγαθὰ τῆς ἀνεξάρτητης ζωῆς τὰ ἐνίωσα ὕστερα ἀπὸ τὰ νοσταλγικὰ φοιτητικὰ χρόνια στοὺς λίγους μῆνες ποὺ με εἶχαν ἀπολυμένο...

Στὴν ἴδια ἔννοια ἡ φιλοσοφία γίνεται κάτι δυναμικό. Ἄντὶ νὰ παρηγορήσει καὶ ν' ἀποκοιμίσει, ξεσκεπάζει, ζητάει λύσεις ὀριστικές, θεραπείες ριζικές. Ἡ οὐσία αὐτὴ τῆς ἐνεργούμενης, τῆς στρατευόμενης φιλοσοφίας δίνει τὴν ἐξαιρετικὴ σημασία στὴν ἱστορία τῆς. Ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι πειραματικὴ ἐπιστήμη, μὰ πειράματα ὑπέροχα στὸ εἶδος τους εἶναι οἱ ζωὲς τῶν φιλοσόφων. Ἄπ' αὐτὸ ἡ τεράστια ὑποχρέωση γιὰ μελέτη, γιὰ ἔρευνα, γιὰ μάθηση. Ὁ φιλόσοφος, σὰν κοινωνικὸς ἀγωνιστής, πρέπει νὰ εἶναι ἀρματωμένος γιὰ τὴν κριτικὴ πρῶτα, γιὰ νὰ ξετινάξει τὸ ἄχθος ποὺ οἱ αἰῶνες σῶριασαν πάνω στὴν ἀνθρώπινη διάνοια, νὰ ξεκαθαρίσει τὸ ἔδαφος ἀπὸ τὰ χαλάσματα. Κάνει ἀμείλιχτο πόλεμο σὲ κάθε μορφή φιλοσοφίας ποὺ δίνει ὄπλα στὴν ἀντίδραση, σὲ κείνους ποὺ ἔχουνε συμφέρο νὰ διατηρήσουν παλαιότερες μορφές τῆς ζωῆς εἴτε ν' ἀφιονίσουν τίς συνειδήσεις. Κυνηγáει, ψάχνει, ξεσκεπάζει, καταγγέλλει κάθε ἰδεαλισμὸ μὲ ὅποια μορφή κι ἂν παρουσιάζεται, ὅπου κι ἂν ζητεῖ νὰ τρυπώσει. Ἀγωνίζεται γιὰ νὰ διαφωτίσει, νὰ κινήσει σὲ δράση, νὰ φτάσει στὴν τελειωτικὴ καὶ μόνιμη λύση.

Καὶ κάτι εἰδικὸ γιὰ μᾶς. Ἡ φιλοσοφία ὅπως παρουσιάζεται σήμερα εἶναι δημιούργημα τῶν δυτικῶν λαῶν. Τὸ γενναῖο, τὸ μεγάλο ποὺ εἶχαν κάμει οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες, πῆρε κι αὐτὸ νόημα καὶ σκοπὸ μὲ τὴν ἐργασία ἐκείνων. Εἶναι ἀνάγκη νὰ κατατοπιστοῦμε στὴ διανοητικότητά τους, νὰ κάνουμε δικά μας τὰ

προβλήματά τους, τὴ μεγάλη πνευματικὴ τους κληρονομιά. "Ὅσο μπορεῖ ἄμεσα, μὲ στενότατη ἐπαφή, ἀπὸ πρῶτο χέρι. Κ' ἐδῶ ἀπευθύνομαι στὴ νεολαία κ' οἱ λόγοι μου ἐλπίζω νὰ ἔχουν κάποια βαρύτητα στὶς θλιβερὲς στιγμὲς ποὺ περνάει τὸ "Ἔθνος. Ἡ Εὐρώπη ἔμεινε μακριὰ ἀπὸ μᾶς. "Ὅ,τι φτάνει σὲ μᾶς ἐδῶ σὰ φιλοσοφία καὶ σὰν ἐπιστήμη εἶναι ἀντίλαλος μακρινός, ἀδυνατισμένος, παραμορφωμένος κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσή μας, κατεβασμένος στὶς διαστάσεις μας. Εἶναι ἔντονη, μοιραία ἀπαίτηση τῆς στιγμῆς νὰ βγεῖ ἡ Χώρα ἀπὸ τὴ στενόχωρη καὶ στενόκαρδη ἀτμόσφαιρα.

Ἡ φιλοσοφία ἀπὸ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους κ' ἐδῶ εἶναι τεράστιο ρεῦμα ποὺ φέρνει σ' ἐπικοινωνία τὰ πνεύματα. Στὰ χρόνια μας καὶ στὴν ἔννοια ποὺ εἶπα, φέρνει σὲ ἀδέλφωση τὰ εὐγενικότερα πνεύματα ποὺ σὲ ὅλα τὰ σημεία τῆς Οἰκουμένης δουλεύουν γιὰ τὴ λύση τῆς μεγάλης ἀνθρώπινης τραγωδίας. Σὲ μᾶς ἐδῶ εἶναι ἀκόμα ἀπὸ τὰ δραστικότερα μέσα γιὰ νὰ ὑψώσει τὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο. Γιατὶ ἡ τέτοια φιλοσοφία ρίχνει τὸ μαντρότοιχο ποὺ ἴσαμε χτὲς ἔκλεινε κι ἀπομόνωνε τοὺς μικροὺς λαοὺς καὶ τοὺς ἔφραζε τὸν ὀρίζοντα.

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ